

10 PREGUNTES PER A ENTENDRE L'ISLAM

per **Jaume Flaquer**, sj

ELS ESDEVENIMENTS DE L'ONZE DE SETEMBRE han posat l'islam en cartellera una vegada més. No hi ha cap dubte que els musulmans abans o després hauran de portar a terme una profunda autocrítica per analitzar quines són les causes de què al seu interior hagin sorgit persones capaces de matar de manera tan indiscriminada. La pregunta de si l'islam veritable és fonamentalista o no ens portaria cap a un camí sense sortida. Hi ha prou textos en la tradició musulmana per fonamentar les dues posicions. A més, si els occidentals defenséssim que l'islam és intrínsecament violent estariem donant la raó als terroristes enfront l'islam obert. Els primers podrien dir als segons : “Fins i tot l'Occident ens dóna la raó”. La qüestió principal és cap a on volen caminar els musulmans d'avui i què volen fer de la seva religió. A aquesta qüestió s'afegeix una segona : la seva doctrina és prou flexible per a poder incorporar una nova lectura de la tradició? La meua resposta és afirmativa sense ambigüitats. L'existència de pensadors musulmans oberts n'és la prova més clara. L'autocrítica és una tasca difícil que pertany als musulmans. Als altres, ens toca descobrir tots els elements positius d'aquesta religió així com els punts de la seva doctrina, de la seva teologia i de la seva història, que els permetin avançar en el diàleg interreligiós i intercultural. Per evitar confusions, heus aquí deu punts perquè ens ajudin a situar millor l'islam.

1. Què es la “guerra santa” o “jihâd”?

Aquesta traducció no és exacta. Jihâd significa “l'esforç que persegueix un fi”. Un dels fins pot ser el de la interpretació de l'Alcorà per trobar solucions jurídiques a problemes nous. En aquest cas, s'utilitza un terme de la mateixa arrel, ijtihâd. Un altre dels fins pot ser l'esforç de perfeccionament personal, és a dir, la lluita contra tot allò que en mi m'impedeix d'apropar-me à Déu. És una lluita contra els propis vicis i pecats. Aquest jihâd és sovint considerat com el jihâd major, és a dir, la lluita per excel·lència. En darrer terme la lluita també pot ser exterior contra tots aquells pobles que impedeixen la vida de l'islam. Aquesta lluita menor ha legitimat des del principi de l'islam les guerres per a la seva expansió. Tanmateix el dret i el deure a la utilització de la força s'aturen quan la victòria és dubtosa, quan no hi ha hagut una proposta formal de conversió o quan els cristians i jueus accepten de viure a l'interior de la dominació musulmana. És evident que la primera i la segona condició falten en els recents atemptats de Nova York. A més a més, jihâd suggereix la idea d'una batalla i no d'atemptats terroristes kamikaze. Aquests no formen part de la cultura musulmana. Solament els trobem entre els segles XI-XIII en la secta xiïta dels assassins, que mataven els prínceps sunnites en presència de tothom. Donat que aquests atemptats suïcides semblaven impensables en una persona en plenes facultats, es creia que prenién hashish (i d'aquí el terme assassí) abans de l'atemptat. El que és més important per a la qüestió del jihâd és que molts intel·lectuals actuals defensen que aquest solament és vàlid com a legítima defensa i mai com a atac.

2. Què pensen els musulmans de Jesús? Què pensen dels cristians?

L'Alcorà és clar quan acusa alguns cristians de tergiversació del veritable Evangeli de Jesús però no pocs autors musulmans es pregunten si aquestes crítiques es poden generalitzar al cristians actuals. No solament perquè l'Alcorà admet l'existència de veritables cristians sinó perquè, de fet, Mahoma solament ha conegut el cristianisme d'Esglésies herètiques orientals. A l'Alcorà es veu clarament la traça dels evangelis apòcrifs. Mahoma sembla creure que la Trinitat cristiana està formada per Déu Pare, per Jesús i per Maria. En qualsevol cas, és reconegut que “els cristians són els amics més pròxims dels musulmans”. És admesa amb convicció la Immaculada concepció de Maria i la seva virginitat, la concepció de Jesús per obra de l'Esperit Sant, la capacitat de Jesús de fer miracles, la seva ascensió al cel i la seva segona vinguda al final dels temps. Es rebutja la seva divinitat, la seva filiació divina i la seva mort en creu. Jesús és un dels profetes més importants de l'islam, i per alguns és el més important després de Mahoma. La mística musulmana va encara més enllà reconeixent a Jesús la qualitat de paradigma de la santedat i de la proximitat de Déu. A la segona vinguda, Jesús serà la síntesis de tota la santedat musulmana i de les altres religions. El místic Hallâj (s.X) és crucificat per considerar-se cristificat i divinitzat en Crist, i Ibn 'Arabî (s.XIII) afirma la divinitat de Jesús, admet que sigui del “l'linatge de Déu” i postula una certa formulació trinitària de Déu: Allâh, al-Rahmân, al-Rahîm.

3. Què és la Nació Àrab?

La Nació Àrab (la 'Umma) és el somni de tot bon musulmà. Equival als esforços ecumènics cristians, amb la diferència de cercar també la unitat política sota la direcció d'un sol Califa. El somni consisteix a restablir la unitat dels primers anys de l'islam abans de la divisió entre xiïtes, sunnites i kharijites. És admès per la gran majoria que la realització política de l'islam degenerà lluny de l'ideal musulmà a partir del cinquè califa. La fi del Califat Otomà (1924) féu entrar en crisi l'ideal de la Nació Àrab. Les esperances que aquest imperi unifiqués el món musulmà havien fracassat. La voluntat de mantenir la unitat de la llengua àrab dels mitjans de comunicació no solament troba arrels en la sacralitat de l'àrab alcorànic sinó en una voluntat política unificadora. Actualment, el ressorgir dels nacionalismes de cada país, la importància creixent de la llengua berber al Magrib, i els distanciaments progressius dels àrabs dialectals respecte de l'àrab clàssic, són impediments importants per aconseguir el somni de la Nació Àrab. Aquest somni reneix de les seves cendres cada vegada que s'agreuja el problema palestí i que els Estats Units entren en guerra amb algun país musulmà. Tanmateix, alguns intel·lectuals musulmans consideren avui que no és necessari que la 'Umma es realitzi políticament sinó que basta la unificació espiritual.

4. Què és la sharî'a? Com s'ha d'aplicar?

La sharî'a, la llei islàmica, significa en primer lloc “camí” que porta a Déu. Se sap també que era el terme utilitzat pels jueus àrabs per traduir el terme Torah. La traducció del terme sharî'a per “lleï” solament pot ser correcte si no s'oblida que més que una llista de lleis concretes, la sharî'a són els principis reguladors de la societat musulmana. Aquests principis no existeixen agrupats en cap llibre sagrat sinó que s'han de buscar entre els versets de l'Alcorà, entre els hadîth (actes i declaracions de Mahoma), entre les lleis deduïdes per analogia amb unes altres (qiyâs), i entre les decisions de consens de la comunitat (ijmâ). Amb tot aquest material els juristes han de concretar les lleis per a cada època i per a cada situació. Això demana un “esforç” (ijtihâd) d'interpretació i aplicació dels principis legislatius. Els juristes van agrupar els principis en llibres de dret (fiqh) i van aparèixer quatre grans escoles jurídiques (s.VIII-IX): shâfi'ïtes, hanbalites, hanafites i malikites. Aquestes quatre escoles han fonamentat la divisió més important existent a l'interior de l'islam sunnita, que representa el 90% de tot l'islam. Els diversos països han elaborat unes lleis més o menys estrictes segons l'escola jurídica adoptada. Al Magrib ha dominat l'escola malikita, als antics països de l'Imperi Otomà l'escola hanifita i a l'Aràbia Saudita l'escola hanbalita, la més rigorista. De tot això, hem de treure la conclusió que no hi ha una sharî'a clara i concreta per aplicar. Podríem dir que la sharî'a és la llei de Déu i els codis de dret (fiqh) l'esforç humà per comprendre-la. Avui en dia, molts pocs països prenen aquests codis antics com a base de la legislació. L'Aràbia Saudita és un d'aquests pocs països. La major part dels països es limiten a adoptar-los per temes de dret matrimonial i familiar i per qüestions d'herència. De fet, fora d'aquests casos la sharî'a és difícilment aplicable en les societats modernes. La complexitat d'aquestes

societats és tal que la sharî'a deixa massa buits legals sense definir. Precisament això ha donat peu als pensadors moderns musulmans a fonamentar islàmicament la teoria de l'islam com una religió bàsicament interior i espiritual. Si Déu hagués volgut determinar tota la vida social hauria donat més preceptes i més clars. L'intel·lectual marroquí Abdou Filali-Ansary se sent profundament qüestionat pel fet que l'Alcorà conté menys de 500 normes, quan l'Antic Testament en té 613 i el Codi de dret canònic més del triple.

5. Què són les fatwa?

Des de les fatwa pronunciades contra Salman Rushdie, molts pensen que es tracta sempre de sentències condemnatòries i no és així. La fatwa és una opinió jurídica d'un muftî aplicant un precepte de la sharî'a a una situació concreta. A través de les fatwa, els juristes eduquen moralment la població, aconsellen els governants o orienten els jutges. Les fatwa són normalment respostes a consultes precises i no són de cap manera una sentència judicial. La seva autoritat es limita a l'autoritat del qui la pronúncia. El jutge (qâdî), abans de dictar sentència demana sovint consell als muftis. Pot adreçar-se a més d'un i pot rebre respostes diferents i fins i tot contradictòries. És el jutge qui té l'última paraula. És molt freqüent de veure algunes fatwa condemnant un autor i d'altres declarant lícit el seu pensament. És important de subratllar que aquest sistema garanteix la separació de poders: les escoles jurídiques elaboren les lleis, els muftis les interpreten a cada moment, el jutge les aplica i el sobirà les executa.

6. Quines són les causes del fonamentalisme islàmic?

El fonamentalisme és una temptació permanent de tota religió que es manifesta més en unes èpoques que en unes altres. Si l'Europa del segle tretze va ser profundament influïda per la filosofia i la ciència àrabs és perquè les societats musulmanes permetien una àmplia llibertat de pensament polític, científic i religiós. El convenciment que la raó humana no podia ser contrària a la revelació divina, car les dues provenen en última instància de Déu, evitava les reticències contra els filòsofs, teòlegs i científics. Les ciències donarien sempre al final "la raó" a l'islam. Aquest esperit d'obertura es va anar tancant progressivament. Molts autors musulmans actuals consideren que la decadència de l'islam va començar pel tancament del cànon jurídic de les quatre escoles esmentades a finals del segle X. Es tancava doncs el dret a "l'esforç" interpretatiu i s'obria la porta als fonamentalismes. En endavant, el dret hauria de repetir les solucions jurídiques d'una de les quatre escoles antigues. L'oblit de la filosofia d'Averroes és també sovint esmentat com a causa de la decadència de l'islam. I si l'islam l'oblidava, l'Occident l'acollia. Heus aquí, segons l'islam, la clau de l'èxit Occidental. Les causes, però, del fonamentalisme islàmic no són solament internes. El colonialisme europeu primer i americà després ha creat un sentiment d'humiliació molt fort en la població musulmana. La resposta del perquè d'aquesta situació s'ha donat en termes religiosos: "l'islam ha estat infidel". I de seguida s'afegeix, "ha estat infidel a la sharî'a". Ja tenim doncs les bases per a una revifalla d'escrupolositat jurídicista. Els records de l'època d'or han fet somiar la restauració de manera exacta del món antic. L'islam modernista, en canvi, defensa la recuperació de l'esperit crític i científic del passat. Moltes són les veus que reclamen una reapertura de les portes de la interpretació (ijtihâd).

7. Per què els musulmans semblen odiar l'Occident?

L'odi que sent el dèbil envers el que el domina és l'altra cara de la moneda del menyspreu que sent el fort envers el dèbil. El fort no necessita odiar perquè la seva seguretat no se sent compromesa. Crec que això resumeix les relacions entre l'Orient i l'Occident. El menyspreu envers l'Orient no sempre és conscient. N'hi ha prou amb considerar que les societats musulmanes viuen encara en etapes primitives del desenvolupament científic i cultural, n'hi ha prou amb pensar que viuen en la nostra Edat Mitjana. Occident els envia constantment missatges subliminals on els diu: "vosaltres encara no heu passat per la nostra Il·lustració, encara no heu descobert els drets humans, encara no heu fet la separació del poder civil i religiós, encara no us interesseu pel diàleg interreligiós..." Quan l'Occident dona un pas endavant s'oblida del seu passat i exigeix que les altres cultures el segueixin. Alguns musulmans senten que "l'exigència del diàleg" és la nova forma de colonialisme cultural. Tanmateix, l'odi no es més que un dels sentiments envers l'Occident. L'Orient sent a la vegada una profunda admiració, especialment pel desenvolupament tecnològic. Es transforma en orgull ferit quan recorda els temps d'esplendor de la cultura àrab. A més, la dominació

occidental és un atemptat directe al Déu musulmà perquè posa en qüestió la capacitat d'Allâh de deslliurar els seus fidels musulmans. La dominació és doncs un atemptat contra la religió musulmana, contra la seva veritat. Allunyar la cultura occidental es percep llavors com un deure religiós. No oblidem tampoc que les societats musulmanes han sofert transformacions molt radicals durant els segles XIX i XX. L'Occidentalització ha estat molt més profunda del que nosaltres som capaços de veure.

8. L'Alcorà és un llibre sagrat? S'ha de llegir sempre "al peu de la lletra"?

No entendrem mai l'Alcorà si exigim que els musulmans el llegeixin com nosaltres fem amb la Bíblia. Per un cristià, la sacralitat del text està subordinada a la sacralitat del qui és la Paraula de Déu: Jesucrist. En canvi, pels musulmans, el mateix text alcorànic és la Paraula de Déu. No hem de comparar l'Alcorà amb la Bíblia sinó amb Jesús mateix. El respecte amb què els musulmans tracten l'Alcorà ha de ser comparat amb el respecte amb què els cristians tracten el pa consagrat de l'Eucaristia. En termes cristians podríem dir que l'Alcorà és pels musulmans el sagrament per excel·lència de la presència de Déu. S'ha dit que si pels cristians Jesús és la Paraula de Déu fet home, l'Alcorà és la Paraula d'Allâh feta llibre. Això és veritat si no es pretén esgotar la Paraula de Déu amb les pàgines de l'Alcorà. Déu no hi escriu tota la seva Paraula. Això no vol dir, però, que la lectura feta per la majoria de musulmans sigui "al peu de la lletra". El context de la revelació d'un passatge és molt important. Per evitar les contradiccions de la lectura literal, els musulmans han establert una datació de cada sura ("capítol") de l'Alcorà. En cas de contradicció, l'última revelada abroga l'anterior. La tradició musulmana s'ha preguntat també com interpretar els antropomorfismes de Déu que hi apareixen (mà de Déu, rostre de Déu, etc) perquè està clar que no ho poden interpretar literalment ja que Déu no té un cos com el nostre. L'islam xiïta i la mística sufí es desmarquen radicalment de la lectura literal, no solament de l'Alcorà sinó de qualsevol realitat. Afirmen que tota realitat -i especialment l'Alcorà- té una vessant exterior (zâhir) i una vessant interior (bâtin). El més important és la vessant interior. En l'Alcorà, la part aparent és el text llegit de manera literal, i la part interior és la vessant oculta que se'n invita a descobrir. Així doncs, sense negar el sentit literal d'un text que parli sobre la guerra es dirà que el seu sentit principal és la lluita contra els desigs que ens allunyen de Déu. El sufisme és ben clar: L'Alcorà sense el sentit interior i profund és com el cos sense el cor.

9. Per què és tan important Jerusalem per als musulmans? No en podrien prescindir?

Aquesta ciutat ha estat sempre santa pels musulmans. En àrab, Jerusalem es diu al-Quds, de l'arrel qds que vol dir "santedat". Al principi Mahoma i els primers musulmans s'inclinaven vers Jerusalem per fer la pregària però després dels desacords amb els jueus de Medina i de la importància creixent de la Meca, Mahoma decideix canviar la direcció de la pregària. La segona raó de la importància de Jerusalem és que es creu que Mahoma va fer una ascensió celeste en cos i ànima des de Jerusalem. El lloc de l'enlairament hauria estat precisament l'esplanada del Temple. La construcció d'una mesquita en el lloc precís commemora aquest esdeveniment.

10. Què podríem aprendre els occidentals dels musulmans?

Si un cristià meditant la condició limitada de l'home podria dir "tots som pecadors", els musulmans afirmen a vegades que "tots som idòlatres". Aquesta formulació és ben interpel·ladora en una societat com la nostra que ha construït una nova Kaaba i la omplert d'una multitud de nous déus: el déu del diner, de la bellesa, de l'eterna joventut, del progrés cec, del sistema econòmic immutable, de les ideologies que legitimen assassinats... Hem oblidat l'experiència de Santa Teresa: "Solo Dios basta".